

**Н.Б. Стоволос**, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

*Стаття присвячена вирішенню актуальної задачі щодо формування і впровадження стратегічного підходу, спрямованого на розвиток сектору органічного виробництва АПК. Акцентується увага на концептуальні засади та особливості формування і реалізації стратегії розвитку органічного виробництва АПК.*

**Ключові слова:** органічне виробництво, стратегія розвитку, екологічна безпека, сталий розвиток.

**Постановка проблеми.** Агропромисловий комплекс (АПК), на відміну від інших галузей національної економіки, характеризується більшою залежністю суспільних інтересів і потреб від природних факторів. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, яка не супроводжується природоохоронними заходами, впливає на порушення природного середовища. Тому актуальність переходу на екологічно безпечний розвиток АПК є очевидною. Ідея екологічно безпечного розвитку для АПК полягає у ефективності сільськогосподарського виробництва при одночасному зниженні антропогенного навантаження на навколишнє середовище і природні ресурси, що можливо досягти на основі розвитку органічного виробництва як альтернативної моделі господарювання.

На відміну від інших методів ведення аграрного виробництва, органічне засновано на використанні ресурсощадливих технологій, мінімізації механічної обробки ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва генетично модифікованих організмів. Керівним принципом для органічного сільського господарства є використання матеріалів і технологій, які покращують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих агроєкосистем.

Органічне виробництво дозволяє реалізувати концепцію збалансованого розвитку агросфери за рахунок соціально-економічної і природно-ресурсної збалансованості і має на меті забезпечення суспільства безпечними та якісними продуктами харчування, а також збереження та покращення стану навколишнього природного середовища.

Таким чином, принципово важливо враховувати в діяльності агропідприємств якісно нові реалії розвитку АПК, які спираються на науково-обґрунтовані основи екологічно безпечного виробництва. Виходячи з цього, є актуальним створення ефективної дієвої стратегії розвитку органічного виробництва, спрямованої на виробництво екологічно безпечної продукції, підвищення агроєкологічного іміджу країни і конкурентоспроможності АПК на внутрішньому і зовнішньому ринках.

У зв'язку з цим питання дослідження

економічних і екологічних аспектів розвитку органічного виробництва набувають особливої значущості і виходять на одне з перших місць у розв'язанні проблем, що забезпечують збереження агросистем.

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Теоретичну і методологічну основу управління АПК, дослідження розвитку аграрної сфери, забезпечення реалізації ідей сталого розвитку становлять праці провідних українських науковців: І.Александрова, В.Артиша, В.Гончарова, Л.Гринів, Л.Купінець, У.Лаврик, В.Маєвського, О.Поважного, О.Прокопенко, П.Саблука, О.Скидана, С.Смерічевського, С.Харічкова, О.Черніченка.

Незважаючи на те, що питання управління розвитком АПК, забезпечення екологічної безпеки українськими вченими розглядаються широко і всебічно, на цей час відсутні дослідження, які б були спрямовані на формування дієвих механізмів, форм реалізації заходів, ефективних стратегій забезпечення екологічної безпеки АПК і враховували надбання світового досвіду. Тому набувають актуальності питання формування стратегії розвитку органічного виробництва як основи забезпечення екологічної безпеки АПК, спрямованої на досягнення цілей сталого розвитку.

**Метою даного дослідження** було науково-теоретичне обґрунтування і розробка стратегії розвитку органічного виробництва в АПК, спрямованої на забезпечення внутрішнього і зовнішнього попиту на екологічно чисту продукцію, підвищення агроєкологічного іміджу країни та досягнення належного рівня екологічної безпеки.

#### **Викладення основного матеріалу дослідження.**

З метою вибору стратегічного курсу на європейську інтеграцію і створення високотехнологічної держави, було прийнято «Стратегію економічного і соціального розвитку України». Особливе місце серед пріоритетних напрямів, визначених в документі, посідає розвиток АПК як складової стратегії розвитку держави, її продовольчої, енергетичної безпеки та розвитку сільських територій [5]. Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України затверджено «Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року», основною метою якої є забезпечення

життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності [2; 3].

За умов приділення уваги до екологічної безпеки аграрної галузі, виробництва органічної продукції, Україна має стати конкурентоспроможним виробником на світовому ринку продовольства та зможе не лише забезпечити власні потреби, а й задовольнити частину постійно зростаючих світових потреб у продуктах харчування. Підґрунтям екологічної політики розвитку вітчизняного сільського господарства повинно стати дотримання його екологічної безпеки на основі екологізації, шляхом розвитку органічного виробництва.

За оцінками експертів, Україна, враховуючи наявний відповідний науковий і ресурсний потенціал, здатна забезпечити потреби у продуктах харчування 145-150 млн. осіб [1].

Тобто, в умовах, які склалися, враховуючи членство України в СОТ, важливим завданням є формування ефективної, зваженої стратегії екологічної безпеки АПК держави, яка має поєднувати національні інтереси і можливості з реаліями світової економіки. Крім того, є доцільним не лише підвищити конкурентоспроможність галузі і розширити можливості виходу продукції АПК на зовнішні ринки, але й досягти розвитку внутрішнього аграрного ринку.

Виробництво органічної продукції у сфері вітчизняного АПК є впровадженням концепції сталого розвитку, яка передбачає формування стратегії розвитку органічного виробництва, як основи забезпечення екологічної безпеки галузі, на основі інтеграції економічного зростання, соціального захисту й захисту довкілля як взаємодоповнюючих елементів ефективного стратегічного розвитку України.

Як зазначено в державних документах, мета політики сталого розвитку АПК полягає в досягненні продовольчо-екологічної безпеки і незалежності держави, якісній зміні структури харчування і надійному постачанні населенню продовольства, а промисловості – сировини без втрати компонентів природного середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для задоволення потреб у сільськогосподарській продукції.

Загальна мета розвитку органічного виробництва передбачає наявність, умовно кажучи, тактичних цілей, які, в даному випадку, полягають в наступному:

- підтримка якості природно-ресурсного потенціалу як основи ефективного аграрного виробництва;
- стабільність продовольчого забезпечення

населення;

- фізична й економічна доступність продовольства;

- гарантоване забезпечення якісного і безпечного харчування населення з метою збереження генофонду, підтримки здоров'я нації і збільшення тривалості життя;

- екологізація сільськогосподарського виробництва на базі використання інноваційного потенціалу аграрного сектора;

- створення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Слід підкреслити, що відновлення агроєкосистем, екологоорієнтована господарська діяльність, формування екологічного світогляду, управління процесами екологізації аграрного сектора економіки, розроблення довгострокової стратегії застосування превентивних заходів попередження екологічних конфліктів, організація комплексної системи виробництва екологічно чистої продукції і формування системи управління її якістю, створення внутрішнього ринку екологічно чистої сільськогосподарської сировини і продовольства є тими елементами, на яких має бути зосереджена найбільша увага.

Серед принципів екологізації аграрного виробництва слід відзначити наступні:

- первинний початок формування екологоорієнтованого світогляду;

- базові вихідні положення організації виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи та суспільства;

- внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої і господарської діяльності;

- основні особливості побудови ієрархії управлінських і регулятивних впливів на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектора економіки [4].

Цілком слушною є думка стосовно того, що послідовна екологізація усіх сфер АПК має здійснюватися в руслі ринкового реформування і розглядатися як обов'язкова складова сталого розвитку аграрного сектора, який підтримується за допомогою реалізації заходів державного протекціонізму.

Необхідно звернути увагу, що державна політика екологізації має передбачати наступне:

- розробка інституціонального базису функціонування АПК відповідно до принципів сталого розвитку;

- виконання соціальних гарантій населення, і, насамперед, передбачених законом прав громадян на охорону здоров'я;

- визначення основних напрямів і пріоритетів екологізації аграрного сектора

економіки;

- створення умов для функціонування економічного та організаційного механізмів екологізації АПК (інвестиційна, фінансово-кредитна політика; неподаткові методи активізації процесів екологізації; формування міжбюджетних відносин; розвиток екологічної інфраструктури, ринку агроекологічних послуг; створення мотиваційного і стимулюючого механізмів, стратегії системної агроекологічної освіти);

- створення системи інформаційного забезпечення і моніторингу сталого розвитку всіх сфер АПК;

- розвиток процесів інтеграції в систему світових господарських зв'язків, що передбачають участь у міжнародних природоохоронних угодах, запобігання екологічному демпінгу, адаптацію до норм і правил функціонування СОТ.

Отже, екологічний розвиток АПК є невід'ємною частиною реалізації концепції сталого розвитку. Екологічно стабільний стан природного середовища, сталий розвиток має забезпечуватись за рахунок зниження забруднення навколишнього природного середовища відходами сільськогосподарського виробництва, поліпшенні екологічного стану середовища, як складової якості життя і здоров'я населення; забезпеченні раціонального природокористування сучасними поколіннями і збереженні потенціалу природного середовища для життя і діяльності майбутніх поколінь; реалізації продовольчо-екологічної безпеки держави; наукомісткому і високотехнологічному розвитку сільського господарства і суміжних з ним галузей.

**Аналіз сучасного стану органічного сільського господарства і природокористування України дав змогу виділити наступні основні проблеми, які гальмують його подальший розвиток. Серед основних з них слід відзначити наступні:**

- відсутність системного підходу на державному і регіональному рівнях до організації і державного управління у сфері виробництва і обігу органічної продукції;

- відсутність необхідної нормативно-правової бази, спрямованої на ефективне функціонування і розвиток органічного сектору агровиробництва з метою забезпечення правового регулювання стосунків у всьому логістичному ланцюзі від виробництва до реалізації органічної продукції кінцевому споживачеві, у тому числі на міжнародному ринку;

- зростання кількості фальсифікованої органічної продукції, інформація про яку в документах, що додаються до неї, і на етикетках не відповідає вимогам органічного агровиробництва і екологічного

природокористування;

- низький рівень довіри у вітчизняних і зарубіжних споживачів до української органічної продукції;

- гострий дефіцит висококваліфікованих фахівців в області надання консультаційних послуг, проведення контролю і сертифікаційних процедур органічного агровиробництва;

- відсутність розвиненого ринку вітчизняних органічних продуктів і ефективної ринкової інфраструктури;

- низький рівень державної підтримки, структурні диспропорції і складні економічні умови функціонування сільського господарства, які обумовлені систематичним підвищенням тарифів на енергоресурси і збільшенням диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

Слід зазначити, що з метою успішного вирішення вищезазначених проблем, представляється доцільним розробка стратегії розвитку органічного виробництва як основи екологічної безпеки АПК, і як одного з варіантів, на її основі - Закону «Про правове регулювання виробництва, переробки, маркування і розподілу продуктів органічного сільського господарства».

Для досягнення цієї мети є необхідним вирішення ряду завдань. Серед основних з них слід відзначити наступні:

- розробка нормативно-правової бази у сфері виробництва і розподілу продукції органічного виробництва, яка еквівалентна міжнародним правилам і нормам ведення органічного агровиробництва (базисні стандарти ІФОАМ, Директиви Комісії Codex Alimentarius, Постанова (ЄС) № 2092/2091);

- створення правових і економічних умов для формування розвиненого внутрішнього ринку органічної продукції, його ефективної інфраструктури;

- забезпечення захисту споживачів від омани і фальсифікованої продукції на ринку органічної продукції, а також недобросовісної реклами;

- забезпечення захисту виробників органічної продукції від неправильної презентації даної продукції на ринку;

- формування і реалізація ефективної системи контролю за дотриманням вимог і правил органічного агровиробництва на всіх етапах виробництва, переробки, зберігання, транспортування і реалізації продукції;

- сприяння розширенню масштабів контрольованого органічного агровиробництва, підвищення його економічної, природоохоронної і соціальної ефективності;

- сприяння експорту і підвищенню конкурентоспроможності органічної продукції українського походження на міжнародному ринку, що дасть можливість сформулювати позитивний

агроекологічний імідж;  
 - розробка системи заходів державної підтримки органічного агровиробництва на державному і регіональному рівнях;  
 - створення системи інформаційно-просвітницького і освітнього забезпечення

органічного агровиробництва.

Дані положення обумовлюють необхідність формування концепції Стратегії розвитку органічного виробництва АПК України (рис.1).

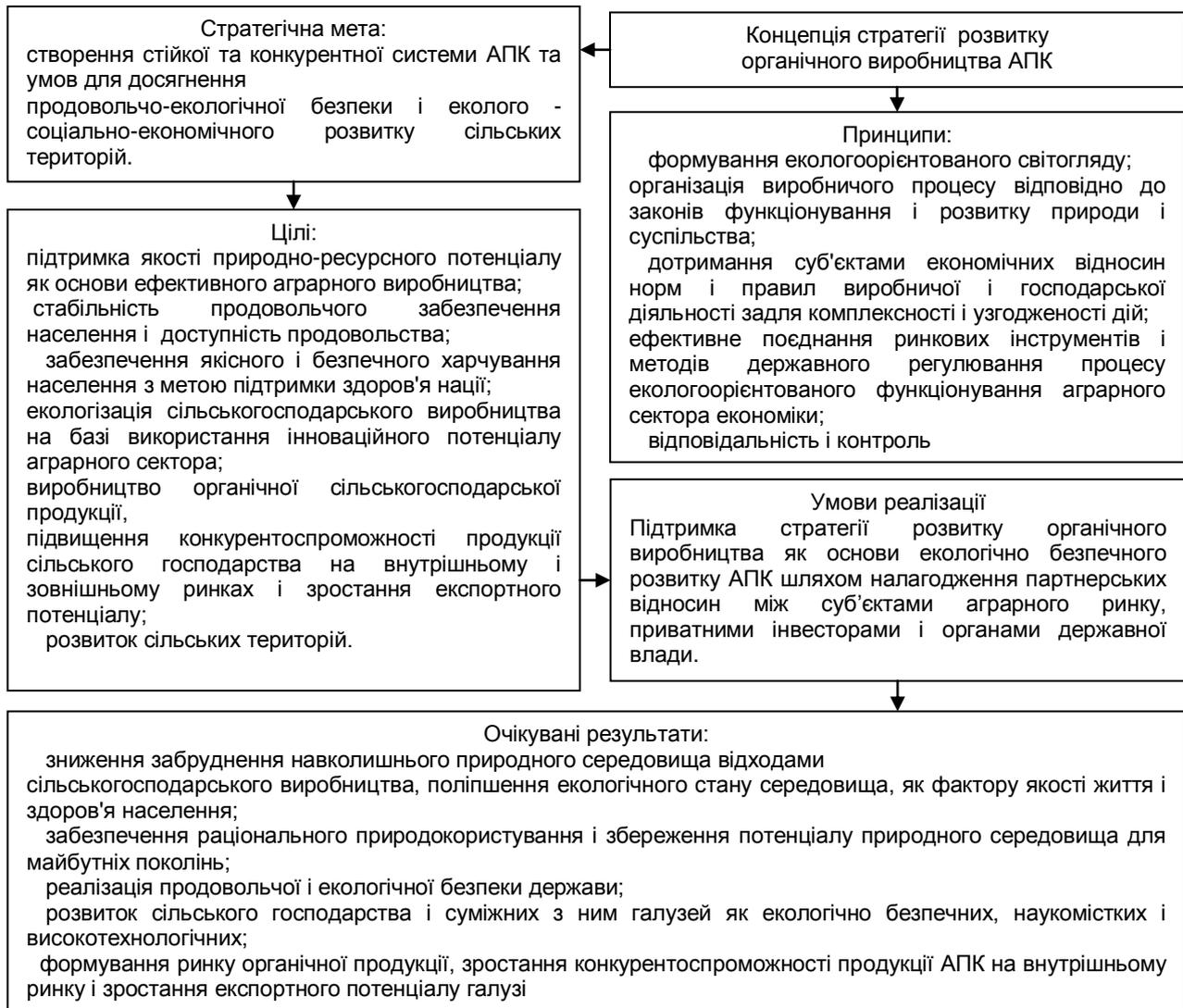


Рис. 1. Концепція Стратегії розвитку органічного виробництва АПК України

Необхідно звернути увагу, що стратегія повинна обов'язково передбачати державну підтримку органічного агровиробництва і державний контроль (нагляд) в області виробництва, переробки, маркування і розподілу цієї продукції.

Державний контроль (нагляд) за дотриманням вимог законодавства у сфері виробництва і розподілу органічної продукції повинен проводитися в наступних формах:

- шляхом створення єдиної системи акредитації органів сертифікації, що здійснюють оцінку відповідності процесів виробництва, переробки, зберігання, перевезення, маркування і реалізації продукції вимогам органічного агровиробництва;

- встановленням мінімально необхідних і в

той же час еквівалентних міжнародним правилам і нормам сертифікаційних процедур в системі (системах) добровільного підтвердження відповідності (добровільній сертифікації) національним стандартам екологічного агровиробництва і природокористування;

- шляхом нагляду за дотриманням вимог технічних регламентів, стандартів, інших нормативних документів у сфері санітарно-епідеміологічної безпеки харчових продуктів.

Контрольні функції в області акредитації органів по сертифікації повинен здійснювати уповноважений державний орган управління сільським господарством, а після виконання вимог - державний орган виконавчої влади по технічному регулюванню.

**У зв'язку зі значною роллю державного**

регулювання і підтримки на державному і регіональному рівнях в розвитку органічного агровиробництва в економічно і соціально значимих масштабах, **представляється доцільним законодавчо встановити наступні основні форми державної підтримки органічного агровиробництва за рахунок коштів державного і регіональних бюджетів. Серед основних таких форм слід відзначити наступні:**

- створення і підтримка системи добровільної сертифікації органічного виробництва;
- розвиток і підтримка ринку органічної продукції;
- підтримка консультативної служби з органічного виробництва;
- надання довгострокових і короткострокових кредитів на пільгових умовах;
- компенсація частині витрат на придбання матеріальних ресурсів, страхування посівів і тварин, проведення сертифікації органічної продукції;
- фінансування наукових досліджень, організація професійної підготовки і підвищення кваліфікації кадрів в області екологічного агровиробництва і природокористування.

Слід зазначити, що розвиток органічного агропромислового виробництва в Україні може відбуватися лише за умови створення чіткої, ефективної стратегії, яка включає комплексні організаційні заходи, систему державної підтримки на національному рівні, розробку нормативно-правового забезпечення.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Визначено, що протягом тривалого часу в Україні запроваджувались лише традиційні, індустріальні методи ведення сільського господарства, які дозволили інтенсифікувати процеси і досягти значного зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Однак ці методи супроводжуються незбалансованим, орієнтованим переважно на екстенсивне використання ресурсів, що не дозволяє досягти компромісу між зростанням виробництва і навантаженням на довкілля.

Виробництво продукції зі зміною генної структури супроводжується конфліктами інтересів і гострим протиріччям між суб'єктами світової продовольчої системи.

Обґрунтовано необхідність виділення нових екологічних імперативів розвитку органічного виробництва. Підґрунтям екологічної політики розвитку вітчизняного сільського господарства повинно стати дотримання його екологічної безпеки, на основі екологізації, шляхом розвитку органічного виробництва.

Встановлено, що розвиток сектору органічного виробництва у вітчизняному АПК є

повільним і безсистемним. Це обумовлено цілою низкою проблем, які гальмують виробництво даного виду екологічно безпечної продукції. З метою формування дієвої стратегії розвитку органічного виробництва, дані проблеми згруповано у наступні групи: технологічні; логістичні; інформаційно-аналітичного характеру; маркетингові; пов'язані з державним регулюванням і підтримкою.

Отже, сучасним науковцям необхідно вдосконалювати методичні підходи до формування стратегії розвитку органічного виробництва, яка спрямована на забезпечення екологічної безпеки АПК і полягає в поєднанні організаційних, економічних і нормативних інструментів на основі інтеграції управлінських процесів і технологій.

### **Список використаної літератури:**

1. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» (від 19.09.2007 № 1158) [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Програма Кабінету Міністрів України «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» (від 19.09 2007 № 1158) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.minagro.gov.ua/files/00003800/Dergavna\\_cil'ova\\_programa.doc](http://www.minagro.gov.ua/files/00003800/Dergavna_cil'ova_programa.doc)
4. Прокопенко О.В. Методичні основи вибору напрямів екологічно спрямованого інноваційного розвитку на різних рівнях / О.В.Прокопенко, Т.В. Касьяненко// Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1 (51). – С. 34–39.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції»/ [авт.кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, С.Г. Бабенко та ін.]; Нац. ін.-т стратег. досліджень; Ін-т економіки прогнозування НАН України; М-во екон. та з питань європ. інтеграції України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

### **Stovolos N.B. Концептуальные основы стратегии развития органического производства АПК**

*Статья посвящена решению актуальной задачи по формированию и внедрению стратегического подхода, направленного на развитие сектора органического производства АПК. Акцентируется внимание на концептуальные основы и особенности формирования и реализации стратегии развития органического производства АПК.*

**Ключевые слова:** органическое производство, стратегия развития, экологическая безопасность, устойчивое развитие.

### **Stovolos N.B. Approaches to the forming strategy of development organic production in AIC**

*The article deals with the solution of actual task concerning the formation and adoption of the strategy approach aimed at the organic production segment development of agricultural sector. Attention is accented on conceptual principles and formation and realization peculiarities of strategic development formation of organic production of agricultural sector.*

**Key words:** organic production, development strategy, environmental safety, sustainable development.

Дата надходження до редакції: 05.05.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Чупіс А.В.